

Епископ Будимљанско-никшићки г. Методије

РИЈЕЧ О КЊИЗИ ПИСМА ШМЕМАН – ФЛОРОВСКИ 1947- 1955¹

Из књижевне и личне заоставштине протојереја Георгија Флоровског и протојереја Александра Шмемана пред читаоце је, од издавача Епархије будимљанско-никшићке „Свевиђе“, стигла књига њихове кореспонденције у периоду од 1947. до 1955. године. У овој књизи на преко 300 страна, коју је приредио и позлатио протојереј–ставрофор Слободан Јокић, поред сабраних, сачуваних и доступних писама ова два великана православног богословља, налази се обимна и организована материјална и духовна подршка читаоцу за пуно и дубоко разумијевање контекста и безбједног улаза у преписку, јер се пуноћа љубави аутора књиге Павела Гаврилука, побринула да нашим учитељима ништа не замјеримо и кроз ово приватно њихово „Рибање и приговарање“ (Петар Хекторовић) још их више разумијемо и заволимо, а кроз њих коначно сагледамо знане нам и незнане путеве вјере и несагледиву Тајну њених меандара кроз вријеме.

Композиција књиге Писама, обликована најприје на тематској основи, а потом, хронолошки, омогућава да се у низу различитих тема и догађаја који су преписком обухваћени, успостави пријекно потребно разумијевање њиховог живота и рада. Реконструкција Флоровскове и Шмеманове преписке представља прави истраживачки и стваралачки подухват, те можемо слободно рећи да је теолог Павел Гавриљук у овој књизи више од аутора. Он је

трећи и с трећим се отвара Пут. Сам Гавриљук свједочи да му је било важно да исприча причу о теологу 20. вијека, нарочито дио који се односи на руску емиграцију, те је користио Флоровског и Шмемана као прозор у тај свијет.

Полазећи од околности живота самог, ова преписка показује изнутра и из највеће могуће близине два живота посвећена православном богословљу и неодвојиви су од њега. Животи који истовремено почивају на етичким захтјевима и на духовним принципима датим у јединству свакодневног живота и створеног дјела. Сачувана писма освјетљавају како вријеме у коме су писана, тако и оне који су их писали у конкретним историјским, друштвеним и приватним околностима, али и све оне с којима су долазили у додир, њихове сараднике и савременике, пријатеље и сапутнике.

Настала и ишчитана спорадично, како то писма писана конкретним поводима, дозвољавају, та нехотична биографија одаје утисак спонтаности и одсуства накнадне памети, животности и аутентичности. У томе је нарочита драж и значај ове преписке. Исписана из прве руке, и у даху и у тренутку, ова биографија из писама носи обиљежје повода и времена у коме је настала, без накнадних рационализација. Страстан и проницљив саговорник, тада млади Шмеман, распиривао је тај однос који је већ угледни и искуством прекаљени Флоровски радо прихватио.

1 Ријеч на промоцији књига „Писма - Шмеман-Флоровски 1947-1955” и осталих издања издавачке куће Епархије будимљанско-никшићке „Свевиђе”, одржаној 25. октобра 2023. године, у крипти Храма Светог Саве на Врачару у Београду.

Писма као књига разговора два велика ума узбудљиво је свједочанство о њиховом богословском раду и прегалаштву, размишљањима, настојањима, о борбама и изазовима пред којима су се налазили они и њихови савременици, нешто попут објаве историје у животима људи, попут објаве општег у индивидуалном.

Ми овдје, у ствари, препознајемо анализу друштва из личног искуства која такође освјетљава и свједочи о узајамном реципроцитету теорије и индивидуалне историје. Тијесна је повезаност субјективног искуства и социолошко-теоријске перспективе коју можемо тумачити као дијагнозу времена међу руском емиграцијом у том периоду. Писма су, стога, попут докумената проживљене историје и увијек упућују изван онога што је субјективно доживљено комбинујући историјско и лично искуство изражено кроз метакоментаре, различите дискурсе и асоцијативност.

Управо је писмо платформа која пружа могућност различитих читања, „зато што је за умјетничко дјело типично да се оно поставља као неисцрпни извор искустава која, освјетљавајући га, изазивају помањање његових увијек нових видова” (подсећа нас Умберто Еко).

Те и ову преписку између два протојереја лако можемо читати и као исповијест или проповијед,

односно, као „вољну вербалну радњу, гдје се откривају дјела, ријечи и помисли, директно, без стида, пред духовним оцем“, бивајући једновремено, као и православна проповијед по својој природи „еклисиолошка, христолошка, спасоносна и корисна за душу“. Затим, писмо и као посланица са византијског амвона, вазда на узлазном духовном путу духовништва или, како Руси више воле, старчества. Закон духовног руководства и очинства свагда је налаган на пастире Цркве и он се природно успоставља на бази духовне глади између духовно искусног оца и његовог духовног и бунтовног сина. По Божијем промислу кроз сусрет физички или духовни људи улазе у однос, и то је трећи, нови чинилац тог скупа. Јер, љубав искључује монолог и монопол, односно, „дијалог је сам живот Цркве. Пуноћа, цјеловитост, радост, величина и љепота живота Цркве и појединца јесте у дијалогу“ (да парафразирам о.Радована Биговића).

Као књижевна врста, према самој дефиницији, писмо представља форму комуникације којом се изражавају мисли, осјећања, описује низ догађаја или воде филозофске дискусије. Зато и велимо да најважнија особина писма као књижевног или полу-књижевног жанра јесте његова дијалошка природа. Без обзира на то да ли је оно личне или пословне провенијенције, формално или неформално, њиме се скоро увијек захтјева одређени одговор онога на кога је адресирано.

Управо та динамичка структура епистоле/ писма понајвише доприноси да се она данас посматра као реторички, али и као књижевни жанр. Не губимо из вида, и молитва такође има дијалошку природу, те нас овај разговор два богослова наводи и држи на пољу духовног општења, односно, ондје гдје је и онда кад је прототекст предмет међутекстовног надовезивања и основа стварања метатекста.

Сама потреба њихова за разговором и духовним општењем је дубоко хришћанска. Хришћанска вјера подразумијева дијалог,

комуникацију, отвореност за другог, за давање и служење другом: она је, „разговор, комуникација у љубави“ јер само љубав гарантује дијалог. Боље речено, она сама јесте дијалог. Први приручници за писање писама епистолари, настали још у античко вријеме, гдје је „најранији свједок који нам пружа сазнања о античкој теорији писма ПсеудоДеметрије, код кога је речено да су писма прије свега - пријатељска писма. Наиме, у то вријеме, за разлику од старијих колега и сарадника, код млађе генерације, нарочито код Шмемана и његовог окружења, Флоровски је изазивао дубоко поштовање. Треба нагласити да је лично познанство Флоровског и Шмемана на Институту било веома кратко и да је о. Александар познавао о. Георгија много више посредно, преко публикација, него лично. Онда, гдје се одиграо тај сусрет и вјечни загрљај Петра и Павла који још увијек траје? Шмеман предосјећа да се коначно помирење између њих једино може десити у есхатолошкој перспективи.

Посланица, како појединца, тако и Цркве, усмјерена је увијек на остваривање дијалога, И мисија сваког хришћанина састоји се у томе да прихвати, умножи славу Божију и постане њен заједничар. И сам Шмеман у том смислу говори о својеврсном „мисионарском императиву“,

о мисији као прокламацији и удионичењу у есхатону, који је увијек сам по себи биће Цркве, тачније, једино њено биће. Црква као мисија јесте - оно што даје овом времену његово право значење и историји њен прави смисао. Мисија је она која даје људској одговорности у Цркви њену вриједност, чинећи нас сарадницима у дјелу Христовом“ (Шмеман). У том смислу, и ова кореспонденција плод је и дио мисије цркве Христове, одазив на њен позив, за њу и ради ње. Да је другачије, тај однос не би био орочен, као што се десило, јер је својеврсни Манифест послања у заједничком дјеловању испуњен. Није трајање мјера већ однос који је обогатио обојицу потребним и довољним за Истину и Вјечност, за реализацију унутрашње и спољне мисије Цркве, на свједочење Христа. „Тешко је замислити истинско Православље лишено снажног стремљења према васељенској мисији“ (како истиче архиепископ тирански Анастасије Јанулатос).

Ово наводим управо због садржаја преписке наших протојереја и њихових настојања, брига, процјењивања околности и савременика, првенствено преданог и неуморног дјеловања у богословским хришћанским круговима од Европе до Америке. Послање Цркве није ван свијета или мимо свијета. Оно се

не везује за ванвременске идеологије или некакав апстрактни свијет идеја. Присуство Православља је пророчко и есхатолошко, динамично и историјско. Оно поуздано зна да историјско кретање, спасење и живот свијета зависе од умјећа Цркве да оспособи свијет да прими снажно присуство љубави – и то сматрамо првим и водећим духовним и цјеложивотним настројењем наших дјелатника Цркве православне Флоровског и Шмемана.

„Још једном сам са ужасом помислио – шта ће даље бити са Црквом, богословљем, нама? То је општа успаваност, злонамјерност и презир према свему што не потпада под рутину!“ (забринуто је писао Шмеман). Отисак и доживљај једног времена дат у *Писмима* кроз перспективу њихове преписке преплиће се са интелектуалним, моралним, друштвеним и духовним дилемама преломне епохе у историји свијета и народа.

Код највећих међу нама у свим временима и свим приликама иза грандиозног духа и дјела који нас заслијепе, ми остајемо ускраћени да угледамо и сагледамо њихову једноставност и смиреност. Послушање које је обиљежило круцијалне тренутке у развоју богословске каријере Флоровског, када је потпуно супротно свом гласовитом темпераменту, „пријекој нарави“ и „склоности ка сукобима“, у ситуацијама супротним његовим жељама и настојањима, приклонио се мишљењу и ставу старијег по чину и духу, не заборавивши да закључи колику му је то духовну ползу донијело и на прави пут извело. То се догодило, када је послушавши савјет Булгакова, Флоровски одложио писање дисертације о Соловјову у којој је намјеравао да се разрачуна с њим, као и онда када је настојао да предаје философију на Свето-Сергијевском институту умјесто Отаца Цркве, но после бројних недоумица и сумњи, ипак се сложио са Булгаковим и како се показало у будућности, кроз изучавање и предавање источне патристике, Флоровски је пронашао своје право призивање, за шта је заслужан првенствено Булгаков.

И Шмеман, спрам свог младалачки наоштреног и запаљивог духа, циничних опаски и запажања појава штетних по православље, како се тада њему чинило, темом благодарности Богу и просвећене радости, која произлази из благодарности, прожео је читаво своје литургијско богословље. Такође, касније ће он жалити што је некада претјерано оштро критиковао своје учитеље, док је још био студент, покушавајући да се докаже на рачун таквих људи какав је, на пример, био суздржанији и мање склон сукобима Зјењковски. Но, доброжелатељност и дјелање из љубави и истинске вјере, увијек и свакоме отворе пут да своје ране зацијели и просија миром и мудрошћу.

„Има неке промислитељне ироније“, наводи Павел Гавриљук, „у томе да је Шмеман био Флоровском исто оно што је Флоровски био Булгакову, „син“, који се побунио против „оца“. Но, Шмеман се као „син“ понашао другачије од Флоровског, а Флоровски се као „отац“ понашао другачије од Булгакова. Док је Булгаков нарочито цијенио оригиналност Флоровског, дотле овај није најбоље носио независан став младог Шмемана, што је опет била она божанска мјера на тасу потребном и неопходном за савршенство.

И коначно, такви пламени духови горећи стваралачким жаром умију да опрље и себе и другога, но ватра у којој су калили свој дух и дјело по својој природи је неопалимаја и као таква превазилази моћи човјекове. Велика су одрицања лична и најближих потребна да би мисија изишла на Пут.

С тим у вези сам и поменуо ове двије хришћанске врлине Флоровског и Шмемана, послушање и благодарење, позивајући и нас да никад не заборавимо да је први корак увијек и посљедњи, да је љубав темељ и постамент на ком подижемо себе и своје дјело.

Уваженим професорима који ће данас говорити, препуштам тежи дио, но ја бих желио да апострофирам аутентични догађај

који нам је донијела ова књига преписке, несвакидашњи догађај богат интелектуалним и лирским асоцијацијама.

Читалац књиге сазнаће да је Шмеман молио и нагласио „да ова писма буду, наравно, међу нама“. Доцније ће рећи за о. Георгија: „Само знам да је у мом животу одиграо велику – и позитивну и негативну – улогу. Али, све је то 'приватно' и 'лично'“. Или, кад је по смрти о. Георгија, Шмеман записао у свом Дневнику пошто је уснио сан: „Вечерас – сан о оцу Г. Флоровском. Са мном је добар, скоро њежан. Говорим му: 'Оче [Георгије], прије неколико година сам Вам написао писмо, јесте ли га добили?' Он затвара очи и говори: 'Да, добио сам.'“. Чежња пријатеља једног за другим говори да је однос двоје људи попут ријеке понорнице, и кад га не видите – он постоји. Он је тајна за све људе, понекад и за оне који у њему учествују. Такође, они који су свједочили када је Флоровски на умору, повративши се у свјесно стање у једном тренутку, окружен блиским људима којима се обраћао на енглеском, одједном проговорио на руском и затражио да позову његовог пријатеља Шмемана.

Љубав је тајна, браћо и сестре. И дио те љубави данас имамо пред нама благословом Божијим.

У својим писмима Шмеман је искрен и интиман; „Разговор са Вама ми је веома потребан и тугујем због Вашег брзог одласка“, „Као и увијек, са нестрпљењем очекујем Ваша писма. До тада Вас поздрављам и молим Вас да ме не заборавите“ и друге сентенце којима млади Шмеман изражава приврженост и синовски однос према једном од „Светих отаца“ Флоровском, како је говорио, а овај прихватио изразе љубави: „Иако је веома тешко без Вас, и моја вјечита жеља

је да радим заједно са Вама, поред Вас, под Вашим непосредним руководством. Завршавам, молећи да ме поменете у молитвама. Очекујем Ваша писма“, завршавајући писма увијек пригодним поздравом супрузи Флоровског Ксенији Ивановној и ријечима „С љубављу Ваш, Ал.Шмеман“. Исто тако, мада зрелије и суздржаније, Флоровски прати духовни узлет младог Вертера, истовремено остајући на позицији старчества коју је угодно носио: „Пишите чешће – науштрб сујете, али не науштрб науке. Грлим Вас и шаљем поздраве Јулијани Сергејевној и породици“ и дописано ручно „Заувијек Ваш ГФ“.

Морам признати, на моменте сам осјећао благу nelaгоду јер смо на терену приватне кореспонденције, но искрено усхићен јер сагледавамо њихову људску, топлу и братску наклоност која је првенствено радост сусрета Истих далеко од Родине на Истом путу и позвању. Но, као што рекосмо, љубав искључује монолог и монопол. Велика је то потреба и благодарење Господу који их је чувао и водио по Свом промислу и мјери божанској. А она је одмјерена овим годинама које су дале замах младоме Шмеману и полет старијем Флоровском да броде и роде на Њиви Господњој, на ползу свом руском и свим православним народима, и у славу Бога Живога.

Та, на први поглед, тематска заокупљеност Писама духовним, чак и моралним, проблемима тадашњице, отвориле су нам и своју другу страну – личну, директну, рефлексивну, исповједну. Другим ријечима, Писма могу бити посматрана и као интимна и исповједна, док њихова књижевна и умјетничка вриједност јесте у религиозно-философским проповиједима и поукама, али ће уплив препознатих појединачних, личних осјећања наспрам општих, отворити Писма ка промишљању о животу и судбини адресанта и адресата, као обичних људи - као обичног човјека који пријатељу поручује да није успио да испуни његову молбу и купи му Nescafé (Шмеман Флоровском).

Иако ван нашег теолошког фокуса, и можебити скрајнута, интимна призма њиховог приповиједања, ипак није остала непримијећена науштрб главне тематске окоснице Писама – њиховог међусобног обраћања кроз философске рефлексije. Топлина узајамног братског односа двојице богослова озариће и наше познање. И што је најважније, та блискост и љубав међусобна, плод је њихове духовне заједнице колико год је они релативизовали ширим аспектима и амбијентом свјетских путника – „Међутим, тешко да би то били 'разлози', да није било тог својеврсног унутрашњег „немира“, тог избора, учињеног готово подсвјесно, у дубини - својерсног 'Устани и иди', како вели Шмеман у својим Дневничким записима. „Вјерујем у Вашу ствар, сматрам је потребном за Цркву и у Вашем позиву чујем глас Божији – Иди и служи ми у Америци“, стоји у Шмемановом писму од 9. октобра 1950. године.

Драга браћо и сестре, закључујем, и овом приликом желим да се захвалим свима који су дали свој допринос и узели учешћа у рађању овог несвакидашњег дјела. Хвала свима вама који сте пожељели и дошли да будете дио овог запаљивог двојца чији су се путеви укрстили под Крстом и оставили нам Богом богате дарове да их проносимо, кушамо, слаavimo, да се с њима слажемо, али и зубе оштримо и споримо. То је динамика живог Бога и живог православља у Љубави.

Јер, како наводе у Писмима: „Потребна нам је група људи која би ишла по свијету да распирује жар'. Да би били способни за то, они и сами морају у души да разгоре духовни огањ. Нису нам довољне просто занатлије – потребни су нам мајстори. Нису нам потребни они који су способни само за рутину – потребни су нам пророци“. А први и посљедњи корак мора бити исти, у ЉУБАВИ. Љубав је услов и замајцац сваког дјела и дјеловања.

Вечерас смо и ми дио свијета који су наши оци прижељкивали и Богу заблагодаримо на љубавном плану у ком смо се сабрали.